

Haapsalust pärit põhiliselt vaimulikku muusikat kirjutanud Johan Tamverk pühendas oma elust 60 aastat muusika õpetamisele. Nii tegid paljud teisedki tema kaasaegsed heliloojad.

60 aastat muusikaõpetajana

M e r i k e A a r m a

TPÜ doktorant

Omaaegsetes õpetajate seminarides oli muusikaõpetus tähtsal kohal. Lõpetaja pidi suutma õpetamise kõrval juhatada ka orkestreid ja laulukoore väljaspool kooli ning mängida kooripartituuri klaveril kaasa.

Iga rahva kultuurikiht on otsekui kild killu haaval kokkulaotud müür. Pahatihti unustame need, kes sellesse seinu kord olulisi kive kandnud. Kultuuriajaloo pole alati võimalik ega mõttekaski eristada tuntud ja vähemtuntud tegijate saavutusi, ühtviisi tähendusrikkaks võivad osutada mõlemad. Järgnevalt ühest vähetuntud, aga esiletoomist vääriva jälje jätab Eesti kultuuriloos.

Pottseppmeistri poeg

Johan-Gotfried Tamverk (1906–1988) sündis Haapsalus käsitöölise paljulapselises peres. Isa oli rajanud oma savitööstuse Võnnu tänavasse aastal 1900, samas majas tegutses see kuusküm-

mend aastat. Haapsalus oli mitu väikest pottsepatöökoda, sest suvituslinna ümbruses asusid rikkalikud savileiukohad. Suurim ja arenenum töökoda kuuluski Jüri Tamverkile. Seal said õpetust paljud Haapsalu hilisemad pottseppmeistrid, kes seejärel rajasid oma isikliku ettevõtte.

Savitööstuse toodangut – kausse, lillepotte, kanne, õlletoope, tuhatoose ja vaase – müüdi kodus ja Haapsalu laadadel. Sõna “tööstus” all ei tule siinkohal mõista suurettevõtet – tegemist oli koduse töökojaga, mis asus eluruumidega ühes majas. Kahe palgalise töölise ja mõne õpipoisi kõrval võttis raskest tööst osa kogu pere.

Johan Tamverk on kirjutanud: “Tihti tuli mul hobusega koplis asuvatest aukudest savi vedada. Gümnaasiumi vanema klassi õpilasena seadsin enesele normiks iga päev koju tuua kaheksa hobusekoormat savi. Vahel tulid vastu mõned tuttavad või koguni õpetajad. Algul oli nagu pisut piinlik, kuid sain sellest vales häälest võitu. Oli ju ikkagi tarvis isa kõigiti abistada, kes saatis kooliteele kuus last.”

Koolitee algus

Tulevase helilooja koolitee algas kohalikus algkoolis. Laulmisõpetaja Gustav Möll, täis muusikalist entusiasmi, ärgistas juba algkooliõpilasi tundma huvi mitmehäälse koorilaulu vastu. Edasi jätkusid

Johan Tamverki õpingud Haapsalu Poeglaste Gümnaasiumis, millest kasvab välja hilisem Läänemaa Ühisgümnaasium. Koolis tegutsesid tugevad õpilasuühingud. Kirjandusring andis välja ajakirja Lained ning korraldas kirjandusõhtuid. Tehti kõvasti sporti – 1920. aasta sügisel oli koolis neli jalgpallimeeskonda. Kooli algaastail 1918/1919 tegutses puhkpilliorkester ja lühikest aega ka sümfooniaorkester.

Mitmekülgseid õppetööväliseid tegevusi võimaldav keskkond mõjutas kahtlemata ka neljanda lennu lõpetajat Johan Tamverki. Saati õpetasid tema aastatel koolis mitmed tuntud muusika- ja kunstiinimesed – eelmajainitud Gustav Möll, Cyrillus Kreek, Riho Päts, Eduard Visnapuu ja Roman Espenberg, keda meie tunneme Roman Haavamäena.

Kuigi Cyrillus Kreek oli olnud muusikaõpetaja kolmes Haapsalu koolis, k.a gümnaasiumis, ei ristinud Cyrillus Kreegi ja Johan Tamverki teed õpetajaõpilaseks. Noore Tamverki esimene kokkupuude Cyrillus Kreegiga oli hoopis kummaline – nelja-aastase poisiklutina läks Tamverk suuremate poiste õhutusel vana-sadamasse uurimisretkele, oskamata tulla tagasi koju, kuhu oli paar kilomeetrit. Vanemad läksid rahutuks ja hakkasid poissi kõikjal otsima, kuid asjata. Alles õhtul pimedas jalutas Cyrillus Kreek nende kodu poole, poiss käekõrval. Ta olevat naabripoisi sadama lähedal ära tundnud.

Muusikaõpingud

Johan Tamverk on meenutanud: “Olin jõudnud neljandasse klassi. Kuulsime, et kooli pidi tulema uus lauluõpetaja, ootasime tema tundi põnevusega, et ehk saab uue õpetaja arvel nalja. Kui avanes klassiüks, astus sisse rahuliku kõnnakuga korrektselt riietatud sihvakas noormees, nägu sõbralikult tõsine. Meie jäime vaikseks, kõik meie üleannetud kavatsused olid korrapealt kadunud. Esimene mulje jäi domineerivaks edaspidigi. Õpetaja hakkas kohe vanal kooliõhul häälil proovima ja kuigi ta pidi seda tegema ühekaupa, oli klassis täielik vaikus. Vähemagi jutukõmina peale keeras õpetaja näo klassi poole ja kohe oli kord majas. Niisugune asjalik töö-

meeleolu kestis alati Riho Pätsi laulutundides.”

Gümnaasiumi lõpuklassis õppis Johan Tamverk muusikateadlase ja pedagoogi Eduard Visnapuu käe all. Omandatud teadmised harmooniast ja kontrapunktiist koos praktilise võimalusega juhata da gümnaasiumi laulukoori olid niivõrd tulemuslikud, et 1925. a sügisel, pärast gümnaasiumi lõpetamist, võeti noormees vastu Tallinna Konservatooriumi professori Artur Kapi kompositsiooniklassi.

Isa surma järgse keerulise majandusliku olukorra tõttu tuli suurem osa õppenädalast veeta Haapsalus, töötada varahommikust hilisõhtuni kodus savitööstuses, õpetada Läänemaa Õpetajate Seminaris ja juhendada metodisti kiriku 30-liikmelist segakoori.

Oma mälestustes kirjutab ta: “Pidin väga kõvasti pingutama: päeval töötoas isa kohustusi täitma ja õhtupoolikul valmistama ette konservatooriumitunde, sest iga nädala lõpul tuli Tallinnasse sõita. Veel pidin juhutama Haapsalus laulukoori. Mäletan, kui viimasel ööl enne ärasõitu Tallinna kirjutasin A. Kapile prelüüdi ega jõudnud neid hommikuks (kella 3–4 paiku läks rong) ümber kirjutada. Oma kodusel tööl kirjutasin puhtalt ümber rongis. Professor küsis imestunult, miks kõik minu prelüüdide noodivarred on jónksulised.”

Paariaastase kompositsiooniõppe järel tegi konservatooriumi direktor Jaan Tamm Tamverkile ettepaneku asuda tudeerima ka gümnaasiumi laulu- ja muusikaõpetajate klassis, et omandada praktiline elukutse. Konservatooriumi muusikapedagoogilist suunda juhendas prof Juhan Aavik, kellelt Johan Tamverk sai põhjalikud teadmised eesti muusika ja koorilaulu ajaloost, kooriliteratuurist ja kooriharmooniast, samuti lauluõpetamise meetodikast.

Johan Tamverk määrati 1928. aasta sügisel Läänemaa Õpetajate Seminaris klaveriõpetajaks, segakoori juhiks ja metodikuks. Paralleelselt pedagoogilise tööga õppis äsjane kompositsiooniklassi vilistlane veel Tallinna Konservatooriumis prof August Topmani juures orelit (kursus jäi küll majanduslikel põhjustel lõpetamata) ning muusikapedagoogikaklassis.

Kuigi noores Eesti riigis tegutses juba kaks õpetajat ettevalmistavat seminarit, Tartus ja Rakveres, oli kutselistest õpetajatest tõsine puudus. Nii otsustas valitsus avada lisaks olemasolevatele veel kolm seminarit – Tallinnas, Võrus ja Haapsalus.

Õpetajate seminar: maakasvatuskodu

Läänemaa Õpetajate Seminarit avamise otsus tehti 1. septembril 1920. Esimeseks direktoriks määrati Johannes Käis, kes aga loobus ametist tööle asumata. Siis tehti ettepanek Johannes Õunapuu- le, Jakob Westholmi eragümnaasiumi inspektorile, kellest saigi Läänemaa Õpetajate Seminarit esimene direktor. Kuna seminaril puudusid oma ruumid, lepiti kokku Läänemaa Ühisgümnaasiumiga, kus võis õhtupoolikul tegutseda. Gümnaasium jagas seminariga alguses peale ruumide ka õpetajaid.

Kooli pidulik avaaktus toimus 2. veebruaril 1921 seitsmekümne kolmele õpilasele. Kui järgmisel õppeaastal alustas seoses uute õpilaste lisandumisega tööd juba neli seminariklassi, süvenes vajadus ka suuremate ruumide järele. Nii sai seminarit uueks tegutsemiskohaks Uuemõisa härrastemaja. Direktor Õunapuu unistus oli anda koolile “maakasvatuskodu ilme”, mis tähendaks õpilastele võimalust suvel koolitalus põllutööd teha, et kindlustada endale talveks ülalpidamine. Kõik koolile üle antud 23 hoonet vajasis põhjalikku ümberehitust või remonti. Tööd tehti haridusministeeriumi arhitekti Karl Burmani juhendamisel.

Esimese direktori surma järel 1924 ei leitud seminarile aastaid uut tugevat juhti, lahkusid ka paljud õpetajad. 1927. aastal määrati direktoriks Valga Poeglaste Gümnaasiumi endine inspektor Alfred Fluss. Õpetajate lahkumine koolist pidurdus ning koolielu areng sai selgema suuna. Seminarit juures töötas kuueklassiline algkool, et tulevased õpetajad saaksid anda ka praktilisi tunde. Erilise tähtsuse omandas seminaris muusikaõpe, tegutses 35-liikmeline sümfooniaorkester ja puhkpilliorkester. Klaveriõpingud olid kohustuslikud kõigile õpilastele, koolis oli 11 klaverit ning mitu harmooniumi.

Muusikaõpetus seminaris

Seminaris klaveriõpetuse kava töötas välja Cyrillus Kreek ning teistel õpetajatel tuli sellega arvestada. Igast seminarist taheti kasvatada muusikaõpetaja ja koorijuht, kes oleks võimeline koori juhatades klaveril kooripartituuri kaasa mängima. Selleks oli klaveriõpetuse programmis lisaks klaveriliteratuurile palju koorilaule ja koraale. Cyrillus Kreek nõudis õpilastelt põhjalikke teadmisi muusikateoorias, solfedžos ja vormiõpetuses. Tema kõrval õpetas seminaris ka tuntud muusikategelane Jaan Pakk, kes innustava viiuliõpetaja ja orkestrijuhtina viis seminaris sümfooniaorkestri kõrgele tasemele. Johan Tamverk kirjutab: "Jaan Pakk oli nõudlik ja sütitav viiulipedagoog. Omades suurt eruditsiooni, oskas ta mõne aastaga koolitada viiulimängijaid nii, et keelpillide rühm kooli sümfooniaorkestris kasvab võimsaks. Pakk oli kõva töömees, kuid sealjuures lõbus ja nakatav, teisi töötama ergutav."

Orkestrist võrsus tuntud muusikuid ja ühiskonnategelasi: Haapsalu lasteteatri Põialpoiss dirigent Tõnu Paomets, koolidirektor Elmar Kanter, poliitikategelane Oskar Cher.

Õpetajate seminaris kontsertide ja pidude kavad olid muusikat täis. Peale õpilaskoori ja sümfooniaorkestri esinesid laulusolistid, viiuli- ja klaverimängijad. Esitati katkendeid Griegi "Peer Gyntist", kus "meeldivamaks palaks oli õpilase Ester Eini poolt ettekantud "Solveigi laul".

Tartu Pedagoogiumis

Johan Tamverki töö Läänemaa Õpetajate Seminaris kestis kolm aastat, ajateenistuse kaitseväge Tallinna garnisoni orkestris. Aastal 1932, pärast Läänemaa Õpetajate Seminaris sulgemist, kutsuti Johan Tamverk Tartu Pedagoogiumi klaveriõpetajaks ja sümfoniettorkesteri dirigendiks. Erinevalt Läänemaa Õpetajate Seminarist oli see kool tasuta. Vastu võeti gümnaasiumilõpetanuid ning viie aasta jooksul omandas seal õpetajaamet 205 inimest. Muusikaõpetus oli pedagoogiumis tähtsal kohal, mida tõestab ka muusikatundide suur arv. Tegutsesid ka keelpilliorkester ja õpilaskoor. Nii oli see olnud juba ajast, mil pedagoogiumi asemel oli seminar

ning orkestreid juhatasid toleaeagsed õpilased Eduard Oja ja Eduard Tubin. Lisaks klaverile ja harmooniumile sai õppida ka keel- ja puhkpille. Lõpetaja pidi suutma mitte üksnes õpetada, vaid ka juhatada laulukoore ja orkestreid väljaspool kooli, näiteks seltsides. See eeldas omakorda tugevat muusikalist baasharidust. 1936. aastal astusid Tallinna ja Tartu pedagoogiumide ühisel kontserdil üles nii mõlema õppeasutuse muusikakollektiivid eraldi kui ka nende ühendsegakoor koos sümfoniettorkestriga. Juhatas Johan Tamverk, kanti ette Jean Sibeliuse "Finlandia".

Tallinna periood

1937. aastal kutsuti Tamverk tööle Tallinna Ühendatud Usklikkude Haridusseltsi Eraprogümnaasiumi direktoriks. 1926. a olid "mitmesugustesse uskkondadesse kuuluvad usulise erihuviga inimesed" ühinenud seltsiks, et asutada Ühendatud Usklikkude Haridusselts ja selle ülalpeetav algkool. 1937. aastal kinnitas riigivanem juba seltsi eraprogümnaasiumi loakirja ning kool alustas tegevust sama aasta sügisel.

20. sajandi algul etendasid erakoolid Tallinna hariduselus suurt osa. Näiteks 1900. aastal oli Tallinnas 62 kooli, neist 44 erakoolid. Aastaks 1926 oli Tallinnas 69 kooli, ent vaid 23 neist erakoolid. Et avalikud algkoolid olid tasuta ja eraalgkoolid tasulised, on arusaadav, et viimaste osakaal oluliselt vähenes. Ühtlasi likvideeriti järgnevatel aastatel seoses majanduskriisiga ka enamik veel alles jäänud eraalgkoolidest, üks vähestest allesjäänutest oli Ühendatud Usklikkude Haridusseltsi Algkool.

Eraprogümnaasiumi albumis "Puhang" kirjeldatakse toleaeagse õppeasutuse muusikaelu. Johan Tamverk direktorina asus korraldama heategevaid muusikaüritusi, et koolile raha koguda. Igal aastal anti mitu üsna suurejoonelist vabakoguduste ühendatud segakooride kontserti. Esimene sellelaadne toimus 3. aprillil 1938 – vaimulik kontsert, kus kanti ette tehniliselt vägagi nõudlikke teoseid – "Dies Irae" Mozarti "Reekviemist", koor "Halleluuja" Händeli oratooriumist "Messias" ning "Palvekoor" ja viimane koraal Johan Tamverki enese oratooriumist "Taavet ja Koljat". Muusikakriitika märkis: "Üle sajaliikmeline koor,

mis koosnes kuuest üksikkoorist võrdlemisi tasakaalukate häälerühmadega, ettekanne viidi läbi puhta kõlavuse, kindla stiili ja rütmilise kindlusega."

Tõeliseks katsumuseks oli aga J. S. Bachi "Matteuse passiooni" esimene osa 1940. aastal kolme koori ühiskontserdil. Selle esitasid koor Cantate Domino, Pauluse koguduse segakoor, Ühendatud Usklikkude Haridusseltsi Eraprogümnaasiumi lastekoor, sümfooniaorkester, oreil Hugo Lepnurm, solistid Helmi Betlem, Jenny Siimon ja Jüri Viinamägi, juhatas Johannes Hiob. Mastaapsete muusikaürituste korraldamine oli koorijuhist direktori igapäevatööd.

1940. aastal sulgesid nõukogude võimuorganid koos teiste vaimulikkude haridustööd tegevate õppeasutustega ka eraprogümnaasiumi.

Elutöö

Aastatel 1928–1940 tegutses Johan Tamverk muusikapedagoogina kolmes õppeasutuses, oli klaveriõpetaja, metoodik, koori- ja orkestrijuht. Nii töötasid muusikaõpetajatena teisedki Artur Kapi õpilased: helilooja Juhan Jürme oli laulmis- ja muusikaõpetaja Tallinna keskkoolides, Herman Känd oli pärast oreli- ja kompositsiooniklassi lõpetamist muusikaõpetaja Võrus, Rāpinas ja hiljem Tallinnas, Johannes Hiob töötas muusikaõpetajana Haapsalus, ent vaid Johan Tamverk oli ühtlasi diplomeeritud muusikapedagoog.

Sõja ajal oli Tamverk konservatooriumi inspektor, pärast sõda töötas ridamisi 1., 5., 7., ja 30. keskkoolis. 1950. aastal heideti ta välja heliloojate liidust (enistati 1959) ning ta kaotas töötamisõiguse Tallinnas. Ta läks Rakverre, kus sai Rakvere Pedagoogilise Kooli muusikaala juhatajaks. Tulnud 1956 tagasi Tallinna, oli ta laulmis- ja klaveriõpetaja Tallinna 11., 23., 24. ja 33. keskkoolis. Vitaalne vanahärra jätkas õpetajatööd kuni surmani, andes klaveritunde.